

Dette tredje nummer af det nye *Lethrica* indeholder bl.a. artikler om Hvalsø - "Lejres hovedstad" - som kulturhistorisk miljø, nyt om Bregentved og Udlejre, om Gershøj Kro og om Lejreskatten, der udstilles på Roskilde Museum:

Desuden er der nyt fra de historiske foreninger, luftfotos fra lokalarkiverne, lokalhistorie, sagn, boganmeldelse og en arrangementskalender for det kommende halvår.

God fornøjelse!
 Redaktionen

I DETTE NUMMER:

KULTURMILJØER I LEJRE KOMMUNE:	2
<i>Hvalsø - Lejres Hovedstad</i> Af Bent Gottfredsen	
HISTORISKE ARTIKLER:	6
<i>Bregentved og Udlejre</i> Af Olav Sejerøe	
<i>Er det en Baunehøj?</i> Af Karl Frandsen	
<i>Gershøj Kro</i> Af Karl-Johan Rubæk	
NYT FRA DE HISTORISKE FORENINGER	12
NYT FRA LOKALARKIVERNE:	19
<i>Nye luftfotos</i> Af Anette Tonn-Petersen, Bente Trane og Tove Kistrup	
LOKALHISTORISKE SMÅARTIKLER	23
<i>Huse, folk og familier i Kattinge - og et ligtog ...</i> Af Mogens Refsgaard	
KLASSISK ARTIKEL:	25
<i>Lejreskatten</i> Af Leif Færregaard	
BOGANMELDELSE:	29
<i>Gershøj Havn</i> Af Niels Lærkeholm og Karl Johan Rubæk.	
ARRANGEMENTS-KALENDER	30

KULTURMILJØER I LEJRE KOMMUNE

HVALSØ—LEJRES HOVEDSTAD

En historisk præsentation

Af Bent Gottfredsen

*Med kommunalreformen er
Hvalsø blevet Lejre Kommunes
"Hovedstad"*

Med kommunalreformen er Hvalsø blevet vor nye Lejre Kommunes "hovedstad", eller som det lidt mere diplomatisk skrives fra kommunalt hold – borgmesterby, da man jo har fordelt administrationen på de tre gamle råduse.

Hvalsøs alder kan der kun gisnes om, indtil arkæologien måske en dag kan give os et svar. 1000 år eller mere kan sagtens komme på tale.

Hvalsø nævnes første gang i skriftlige kilder i 1253, men da havde kirkens ældste dele allerede stået der i flere generationer.

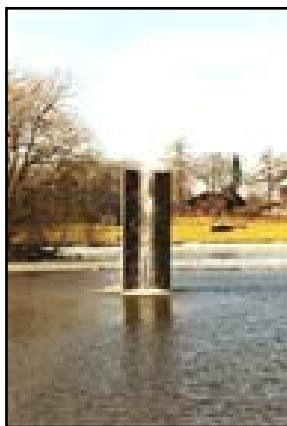
Hvalsø kommer af det oldnordiske ord Hwelpsøy, som betyder Hvalpesøen. Hvilke hvalpe, der engang holdt til ved søen, vides ikke, men ulve, ræve og måske bjørne kan komme på tale. Sælerne, som til tider foreslås, kan vi godt glemme alt om.

Den sydlige købmandsgård

Søen kan vi til gengæld placere. I oldtiden lå der nemlig en stor lavvandet,

Søen

aflang sø.

I løbet af middelalderen kom byens gårde efterhånden alle, for det meste ved testamentariske bestemmelser, under den katolske kirkes forskellige institutio-

Ved reformationen konfiskeredes kirkegodset, og Hvalsø kom nu først til kronen og derfra videre til godset Sonnerupgård. Herfra frikøbte bønderne i løbet af 1800-tallet deres ejendomme.

I 1682 bestod byen af 14 gårde samt nogle huse. Ved udskiftningen i 1793 flyttedes 6 gårde ud på markerne og 25 husmænd fik egne lodder på "Lodderne".

Hvalsø fik tidligt en vis central funktion som kirkeby med præstegård og

degnegård. Desuden opstod en tradition for at mødes til et vældigt årligt *kildemarked* vest for Hvalsø ved de tre berømte Jomfrukilder. Her var der liv og glade dage, forlystelser og alskens handel, også handel der egentlig tilkom købstæderne.

Dertil kom at Sonnerupgård så tidligt som i 1704 lod oprette skole i byen og i 1788 et hospital til de af godsets folk, der ikke kunne klare sig selv. Hospitalet blev senere til fattighus.

I 1850 fik byen *læge*, som betjente et meget stort opland, bl.a. de store godser. Han boede fra starten i Gammel Lægebolig ved den sydlige rundkørsel. I 1871 oprettedes apotek.

Den helt store forandring fra landsby til stationsby satte for alvor ind i 1874, da Hvalsø blev *station på Kalundborgbanen*.

Nu flyttedes bevillingen fra den gamle landevejskro Buske til det nybyggede Hvalsø Hotel, hvor der også oprettedes *købmandsgård*. Året efter oprettedes endnu en stor købmandsgård sydligt i byen (se foto).

I 1878 blev der givet tilla-

Stationen

delse til afholdelse af et stort *kvægmarked* fire gange årligt ved stationen. Dette erstattede derefter meget af handelen fra kildemarkedet.

Herefter gik det rigtig stærkt. Der byggedes nu boliger og erhvervsbygninger fra stationen og nedefter mod syd til kirken, der var den gamle landsbys nordligste bygning. Herved opstod *Hovedgaden*. Desuden byggedes nydelige tidstypiske boliger overfor stationen på Stationsvej. I løbet af få år ændredes Hvalsø fra at være en landsby til at være en udpræget service- og handelsby.

Ved forrige århundrede-skifte møder vi allerede en lille veludviklet *stationsby*. Her er nu kommet postekspedition, dyrlæge, brødfabrik og mange for-

skellige detailforretninger og håndværkere, f. eks. snedker, smed og mekaniker, karetmager og saddelmager. Andelstiden møder vi også med mejeriet Sølyst.

I 1904 får byen sit første vandværk og i 1910 kommer elektriciteten til byen. Herefter følger savværk og mange små industriforetagender med produktion af f.eks. acetylenlamper, cement, hakkelse, konserver, rammer og sæbe.

I 1911 får Hvalsø landpolitistation, og i 1914 etableres den første bank. Året efter kommer brugsforeningen.

Samtidig opstår et rigt *foreningsliv* både på det kulturelle- sportslige og erhvervsmæssige område. Den ældste forening er Hvalsø Borgerforening, der blev oprettet så tidligt som i 1896 under navnet Hvalsø Hånd-

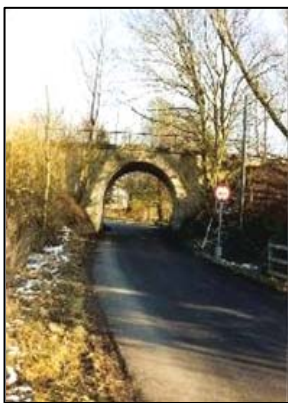
værker- Industri- og Borgerforening.

På det *religiøse* område står Indre Mission i en årrække stærk med Missionshuset Zion fra 1905. Desuden spillede baptisterne i flere årtier en væsentlig rolle med egen kirkesal og drenge- og pigespejderkorps.

På det *uddannelsesmæssige* område blev Hvalsø også centrum for et større opland med realskole fra først i 1900-årene og senere også teknisk skole.

Fra 1925 blev Hvalsø jernbaneknudepunkt, da *Midtbanen* åbnede, og mange drømte store drømme, indtil banen nedlagdes igen i 1936.

Midtbaneviadukten

Sidst i 1950'erne satte en stor befolkningsudvikling ind med de store samlede *parcelhusudstyknings*, der gjorde Hvalsø til den næsten færdigudbyggede by, vi kender i dag med tidssvarende offentlig og privat service, handel og kulturtilbud. Samtidig har stormarkeder overtaget det meste af detail-

Den gamle Realskole

handelen, hvilket har ført til en forarmning af den tidligere så hyggelige og levende hovedgade.

Sidst i 1970'erne førte udbygningen til konflikt mellem *udbygningsinteresserne* og *beskyttelsesinteresserne*. Nogle drømte om et Storhvalsø med op til 22000 indbyggere, tre skoler, svømmehal og gymnasium. Dette ville have ført byen tæt på skovene og have inde-sluttet landsbyer. Samtidig arbejdede fredningsmyndighederne på at etablere Den Midtsjællandske Naturpark på op til 10000 ha. på baggrund af skovene og eg-nens store fredninger.

Grænsen mellem land og by mod nord og øst blev fastlagt af det daværende

Overfredningsnævn i 1980 ved gennemførelsen af Hvalsø-Kisserup fredningen. Mod syd og vest giver skovene og Elverdamsdalen i sig selv naturlige bygrænser.

Det tidligere Roskilde Amt har udpeget *Hvalsø bymidte* som særligt bevaringsværdigt kulturmiljø, fordi man her i ganske særlig høj grad synligt kan følge en landsbys udvikling til stationsby, og fordi der findes megen velbevaret tidstypisk stationsbyarkitektur af ofte af god håndværksmæssig kvalitet.

Typisk stationsbyhus

Dette undrede først mange en del, men siden har den tidligere kommunalbestyrelse taget det til sig og vedtaget en lokalplan, ofte kaldet *centerplanen*, for Hvalsø bymidte. Denne skal naturligvis sikre byens muligheder for at fungere som handelscenter, men den har også karakter af en bevarende lokalplan.

Der er udpeget bevaringsværdig bebyggelse og bevaringsværdig beplantning, og der er givet detaljerede regler for ny-, om- og tilbygning samt facadeændringer, både hvad angår udformning, materialer og farver. Desuden er fastsat stramme regler for reklamering.

Prøv næste gang du er i Hvalsø at gå en lille tur fra nord til syd med de historiske briller på.

Prøv næste gang du er i Hvalsø at gå en lille tur fra nord til syd med de *historiske briller* på. Se op og bemærk det gode murerhåndværk og de mange tidstypiske, pudsig detaljer på husene på Jernbanevej og i Hovedgaden.

Husk på at stationen oprindeligt lå alene på bar mark og at landsbyen først begyndte ved kirken og sluttede lige efter den sydlige rundkørsel,

*Kirken med Mannerup
Parsbergs våbenskjold*

hvor der i øvrigt har været både bybrønd og gadekær.

På gammel Ringstedvej og Skovvej ligger endnu de

Et af de sidste landsbyhuse
sidste landsbyhuse bevaret. Giv dig også tid til at gå en tur ind i *kirken*. Den bærer tydelig præg af at have været herregårdskirke for Sonnerupgård.

Fra den tid er bevaret meget fint inventar, f. eks. fine stolegavle med adelsvåbner.

Gå også en tur rundt på den smukke kirkegård og se på de ikke mindre end 34 fredede gravminder. Læs stillingsbetegnelser og årstal.

Her kan du følge hele Hvalsøs udvikling til stationsby.

Dette er den anden artikel i en serie om **Kulturmiljøer i Lejre Kommune**.

Den første var Mogens Refsgaards artikel om "Kattinge Landsby, Værk og Søer" i Lethrica nr. 2, november 2006.

Redaktionen.

HISTORISKE ARTIKLER

BREGENTVED OG UDLEJRE

Af Olav Sejerøe

I 2006 lavede Roskilde Museum en del udgravninger på Ledreborg før de store jordflytninger til golfbanen. I det sydvestlige hjørne af Bregentvedmarken fandt man rester af en stor gård eller en landsby.

I Dagbladet blev det diskuteret, hvad det var man havde fundet. *Var det Bregentved eller var det noget større, måske Udlejre?* Museumsinspektør Tom Christensen fortalte spændende om udgravningerne på Ledreborg ved Lejre Historiske forenings generalforsamling i februar 2007. Han holdt spørgsmålet åbent, om det var Bregentved eller Udlejre, man havde fundet.

Dyrlæge Chr. Tobiasen har også ledt efter spor af Bregentved og Udlejre. Han levede fra 1828 til 1912. I 1900 udgav han *Gevningebogen*. Den bygger på hans egne observationer, samt hvad han har fået fortalt af folk, som har levet helt tilbage i syttenhundredetallet. Om Bregentved og Udlejre skriver Chr. Tobiasen i *Gev-*

1. Udgravningerne på Bregentvedmarken set mod syd

ningebogen, side 479—481:

"Ledreborg er opstaaet af en lille Landsby UdLeire (Utleigre, Udloeyre), som bestod 1651 af een gaard og 3 gaard-sæder. At dømme efter flere sideløbende store huulveies beliggenhed og retning i Herthadalsskovens sydligere del nord-øst for Ledreborg Hovedgaard, har maaske denne by ligget lidt nordlig for Ledreborg; men Ruiner findes ikke af den. Paa Allesløv Døbefad staaer, at dette 1625 er skjænket af Laurits Jensen i Utleigre.

Rentemester H. Muller oprindelig Tolder i Kjøbenhavn Ødelagde Byen og byggede omtrent 1663 paa dens jorder Herregaarden, som han gav Navnet Leiregaard og saaledes kaldte folk den endnu i min

ungtid. Den nuværende Hovedbygning er opført omtrent 1747 af Johan Ludvig Holstein, der havde kjøbt Gaard og Gods 1740 af Mandix. Gaardens areal er i tiden udvidet ved at Ødelægge de omliggende Bosteder. I tidligere tid er saa-ledes Brægentved, Glorup, Slorup, Skyttehuset og Skyttevængehuset, som alle laa i Kisserup Sogn, inddraget under Ledreborg Hovmark og deres Matr. derved urigtigen for det meste kommet til Allesløv Sogn."

Efter Opgivende har Brægentved by eller Gaard ligget paa en lav Banke i Brægentved Marken ca. 200 Skridt nordøst for Brægentvedhuset og nordøst for kjæret, som ligger mellem Huset og Tomten. Jeg har undersøgt Stedet og paa Bankens høieste Sted i Nord fundet en større deel murbrokker. Jorden deromkring er sort som Havejord og meget frugtbar. Gaarden havde 8 a 9 Td. Hart-korn.

1645 døde Rasmus Jensen i Brægentved, der tilligemed hans Kone er begravet i Kisserup Kirkes Midtgang, hvor et

Plankedække med Inskription dækker deres Grav. Man læser der, at han har været Kirkeværge i Kisserup. 1651 var Hans Brægentved Gaardens Besidder, og han svarede i Skat 2~ (8 Td.) Korn og 1 Fjerding Smør. Gaarden er lagt øde og Jorderne lagt under Leiregaard mellem 1651 og 1729, og der af den og Skyttehuset aarlig betalt præstekaldet i Saaby 11 Rdl.”

De to gårde eller landsbyer Bregentved og Udlejre har eksisteret samtidig. Kirkeværge Rasmus Jensen fra Bregentved blev begravet i midtergangen i Kisserup kirke i 1645.

Ejeren af Udlejre Laurits Jensen har i 1625 skænket dåbsfadet i Allerslev kirke. De må begge have været betydende og velstående bønder.

I 1651 står Hans Brægentved som indehaver af Brægentved, og i 1661 står Jeppe Udlejre som indehaver af Udlejre.

Et vidnesbyrd om kirkeværge Rasmus Jensen fra Bregentved kan stadig ses i Kisserup kirke:

2. Den plankedækkede grav i midtergangen i Kisserup Kirke

3. Inskription på træplankerne

På træplankerne står der:
HER LIGER BEGRAF VI-
TERLIG VELAGT MAND
RASMUS IENSON BRE-
GENTVED. KIRCKEVER-
GE TIL KISERUPS KIRKE.
SOM DØDE DEN 16 JU-
LII 1645 HVIS SIEL LEF-
VER HUS GUD IHS
HER LIGER BEGRAF VI F.
DENNE ERLIG GUD-
FRYGTIG OGDYDEFVLD
QVENDE KIRSTEN LAV-
RISDAATER SOM BOEDE
I BRENTVED SOM DØDE
DEN 6 NOVEM BER AN-
NO DOMMINI 1643 HVIS
SIELL NU LERVFR HOS
GUD

Et vidnesbyrd om ejeren af Udlejre, Laurits Jensen, har vi på dåbsfadet, som stadig er i brug i Allerslev kirke:

4. Døbefonden med dåbsfadet i Allerslev kirke

5. Inskription på dåbsfadet

På dåbsfadet står der:
DETTE BEKEN HAFVER
LAVRIDS JENSON I UD-
LEGRE OCH HANS
HUSTRULUSSE ANDERS-
DAATER GIFVED TIL DE-
RIS SOGNEKIRCKE I AL-
LERSLØF TIL EN EVIG
IHUKOMMELSE ANNO
1625.

Hvor har de to gårde eller landsbyer ligget?

Tobiassens beskrivelse af Bregentveds beliggenhed passer godt med de fund,

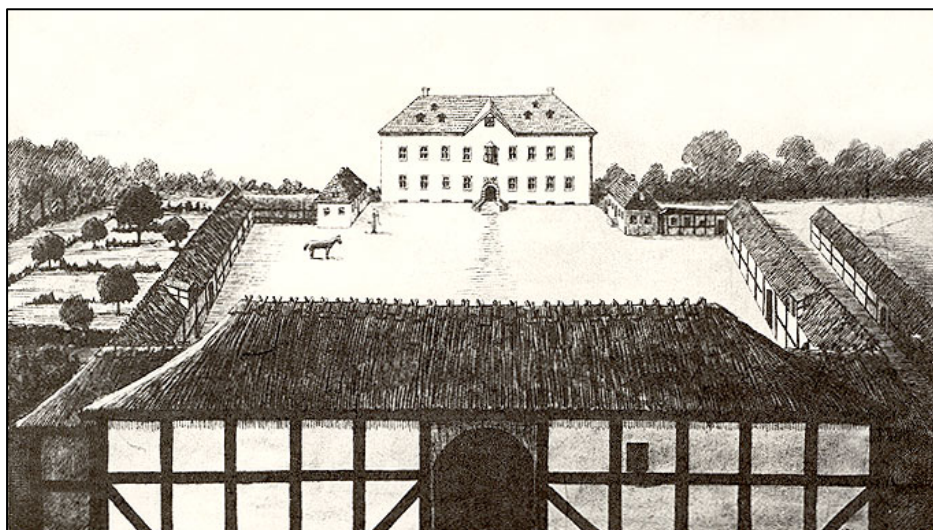
Roskilde museum har gjort i Bregentvedmarken.

Om Udlejre skriver Tobiasen: "Måske denne by har ligget lidt nordlig for Ledreborg". Det skal i så fald være under de nuværende avlsbygninger og måske lidt inde på Reservermarken.

I den gamle Lejre Fredningsforening prøvede en arkæologigruppe i foråret 1985 at stedfæste tidligere bebyggelser ved hjælp af *fosforsyretal*. En del af jordens fosforindhold er meget tungt opløseligt og bliver i jorden i mange hundrede år. *Når mennesker bor et sted samler de foder hjem til dyrene. Fosforen fra foderet er i dyrenes gødning, og den spredes ikke så langt fra bopladsen.* Det kan vises med fosforsyretal, som bestemmer jordens totale indhold af fosfor.

På et tidspunkt prøvede vi at finde, hvor gården Bregentved havde ligget i Bregentvedmarken. Vi fandt ikke de spor med sort jord i marken, som Tobiasen beskriver, han så for mere end hundrede år siden.

Vi lånte defor kortet over Bregentvedmarken med fosforsyretal på Ledreborg. Der var abnormt høje fosforsyre-

6. Henrik Müller køber Udlejre 1663 og opretter Lejregård

tal i den sydvestligste del af marken på helt op til 21. Da vi ledte grundigere i marken, hvor der var høje fosforsyretal, fandt vi en del murbrokker og knækkede kridtpiber. Stedet med de høje fosforsyretal passer fint med de fund, Roskilde museum har gjort ved udgravningerne i 2006.

Vi lånte også kort med fosforsyretal fra andre marker. I den sydligste del af Reservermarken, lige nord for avlsgården, var der høje fosforsyretal. Jeg snakkede med forpagter Ilsøe på Ledreborg om tallene. Han mente at det skyldtes, at den del af marken lå lige op til staldene, og at der måske havde været mød-

ding der. Den forklaring godtog vi dengang.

En anden forklaring kan måske være, at det var de yderste, nordligste spor af Udlejre, der røbede sig i de høje fosforsyretal. Hvis det er tilfældet, ***lå hovedparten af Udlejre, hvor Ledreborgs avlsbygninger nu ligger.*** Henrik Müllers Lejregård dækkede godt og vel den nuværende slotsplads, som det gamle billede viser.

Vi fandt også usædvanligt høje fosforsyretal under pløjelaget i marken lige vest for Gammel Lejre. De høje fosforsyretal var stærkt medvirkende til at få startet de udgravninger, som førte til fundet af den store Lejrehal, men det er en helt anden historie.

ER DET EN BAUNEHØJ

Af Karl Frandsen

Ved byggemodningen af udstykningen på Margrethesminde i Osted, fandt arkæologerne fra Roskilde Museum en overpløjet bronzealderhøj.

På det ældste kort over Osted ejerlav er der på stedet angivet, at stedet hedder Bavne-agre. Det er samtidig et af de højeste – om ikke det højeste - punkt i den sydlige del af den ”gamle” Lejre Kommune. Derfor må vi formode at højen – som jo, inden den er slettet, har været noget højere – er en Bavnehøj.

Vi finder ligeledes en Baunehøj på vejen mellem Tokkerup og femvejskrydset, øst for Kirke Syv, i Højby, imellem Havdrup og Snoldelev-Hastrup, i nærheden af Glim, ved Kornerup, ved Herslev og oppe i Hornsherred.

En bavn (baun) eller bavne er en stabel brænde, som i ældre tid var placeret på en høj.

I ufredstider var det et kommunikationsmiddel, der fungerede ved, at man tændte ild til brændet, for på den måde at ad-

Udgravningerne af bronzealderhøjen ved Osted.

Foto: Olav Sejerø

vare ved fjendtlige handlinger.

Man kan se et mønster af Bavnehøje fra Hornsherred tværs over land gennem Lejre og videre ud til Køge Bugt ved Karlstrup. På den måde kunne man på en hurtig måde advare mod angreb fra søsiden gennem Isefjord og Roskilde Fjord eller Køge Bugt.

”Lejrekongerne” kunne således forberede sig på eventuelle angreb over land fra henholdsvis øst og nord. Bavnehøjene har sikkert været brugt i sen

jernalder og i vikingetiden og måske helt op i middelalderen.

Bronzealderhøjen i Osted er selvfølgelig meget ældre.

Vi har henstillet til kommunen, at den lader højen ligge som et grønt område for at hindre, at den bliver bebygget og for at bevare den for eftertiden.

Vi vil så sætte en pæl på højen med en fortælling om ”Bavnehøje”.

TILBYGNINGEN, DER BLEV EN HOVEDBYGNING, GERSHØJ KRO 1907

Af Karl-Johan Rubæk

I 1907 fik kroen sin første tilbygning imod syd, og med denne fik kroen faktisk sin nuværende karakter. Sådan stod der i en avisartikel i 1975.

De første 35 år i Gershøj Kros historie, foregik i et lille beskedent hus på 7 fag, beliggende helt ned til stranden ved Gershøj Bro. Perioden var ikke uden dramatik. I 1887 døde kromand Peder Andersen "pludselig", og efterlod sig konen Mette Marie, 9 børn og en lille privilegeret kro på 7 fag.

Mette Marie besluttede sig for at holde fast, altså fortsatte krodriften. Snart fik hun hjælp af en af sønnerne, Valdemar. Men ikke førend han havde fået en faglig uddannelse

"Den nye krobygning" fotograferet i 1908 af Flensborgs Boghandel i Roskilde. Til højre ses stadig den oprindelige kro, syv fag med stråtag, hvor Peder Andersen startede privilegeret kro i 1871. Foran ses "Pilebroen" med soldaten. Denne færgebrog var også anlagt i 1907 for nøjagtigt 100 år siden.

som gartner i Svendborg. Først omkring århundredeskiftet var han klar til at hjælpe moderen. Blandt andet var der meget arbejde i weekenderne,

hvor kroens keglebane i haven var åben. Keglerejer blev Valdemars første titel.

Færgefarten til Roskilde var i god gænge. Med åbningen af ruten Lyndby – Gershøj – Roskilde i 1907, var der dagligt to færger, som anløb Gershøj få meter fra kroen. I forvejen var der færgen

Færgen "Pilen" ved "Pilebroen" i 1908 et år efter at færgen blev sat i drift af bønder i Lyndby og købmænd i Roskilde.

Foto på Bramsnæs Arkiv

"Hornsherred", som dagligt sejlede på ruten "Møllekrogen – Gershøj – Sønderby – Roskilde". Passagererne kiggede formentlig flittigt ind i krostuen, mens de ventede på færgen.

I alt fald besluttede Mette Marie og Valdemar at skabe bedre plads til krogæsterne, der i begyndelsen af 1900-tallet også omfattede turister fra København. Det var blevet populært at tage på landet, både på en-dagsture og i ferier.

"Tilbygningen" blev en hovedbygning. Den oprindelige krobygning var kun syv fag lang. Den nye syd for kroen blev på ikke mindre end 19 fag. Af forsik-

ringen fremgår, at de gamle bygninger var assureret for en værdi af 8.840 kr. Med den nye bygning sprang det forsikrede op til 18.554 kr. Der var også tale om en bygning, der foruden skænkkestue og restaurant, fik værelser på første sal og terrasse ud mod fjorden.

Ved et reparationsarbejde i 1974 fandt man en indmuret flaske med et dokument med teksten:

Anno 1907 i Kong Frederik den VIII's andet regeringsår, da C. Jørgensen var sognepræst i Sæby-Gershøj, lod gæstgiver Andersens enke denne bygning opføre.

"Parti fra Gershøj". Foto fra 1907 visende "Per Skrædders hus", hvor svigersønnen Peder Andersen startede Gershøj Kro i 1871. Foto på Bramsnæs Arkiv.

Grundstenen blev lagt den 10. august 1907 af Axel Valdemar Andersen, søn af huset.

Bygmestrene: C. Jacobsen, murermester i Skibby. – N.P. Andersen, tømrermester i Gershøj, og færdiggjort af murersvendene Hans Mikkelsen og Christian Mikkelsen af Jægerspris.

"Den nye kro" eller "Gershøj Badehotel" fotograferet fra haven i 1908. Ved molen ses en tremastet skonnert og bag den en drivkase for fulde sejl.

Foto på Bramsnæs Arkiv.

På et billede fra Flensborgs Boghandel i Roskilde fra 1908, ser vi at kroen benævnes som "Hotel Gershøj". Muligvis foretrak københavnernes at bo på hotel frem for en kro på det tidspunkt? Betegnelsen hotel i Gershøj holdt dog kun til 1922. Så var det igen "Gershøj Kro."

NYT FRA FORENINGERNE

Formand: Karl Frandsen, Hvalsøvej 23, Osager, 4320 Lejre, tlf. 46497483,

E-mail: karl@frandsen.as

Hjemmeside: www.lejre-historiske-forening.dk

Generalforsamling i Lejre Historiske Forening 2007

Onsdag den 28. februar

Formanden, Karl Frandsen, af-
lagde **beretning** om det forløb-
ne år:

Materialet fra Færregaard:

Noget, der har givet os arbejde i
årets løb, er det omfattende ma-
teriale, som Leif Færregaard ef-
terlod. Vi inddeler det efter sog-
ne og ejerlav. Meget hører hjem-
me på lokalarkivet.

Arrangementer: I forbindelse
med *Historiens Dag* fejrede vi Val-
borgaften på Trudsholm.

Vi havde en tur rundt i *Brams-
næs kommune med bus* den 18. ju-
ni, hvor vi blev guidet af Karl Jo-
han Rubæk.

I løbet af året har vi haft en *stu-
diekreds om stenredskaber på museet*.

Vores *kirkevandring* blev afviklet
den 1. oktober med 30 deltage-
re. Vi besøgte Osted, Gevninge
og Særløse kirker. Her i foråret
besøger vi Glim, Kornerup og
Hvalsø kirker.

Og endelig havde vi en udmær-

ket aften den 13. no-
vember på Felix, hvor
Bent Gottfredsen fra
Hvalsø fortalte om de-
res arbejde med *beva-
rende lokalplaner*.

**Samarbejdet med an-
dre:** Vi har et udmærket
samarbejde i de tre *histo-
riske foreninger*.

Vi har været til møde
med det nye *udvalg for*

Kultur og Fritid. Der laves en styregruppe for lokalarkiverne, der nu bliver kommunale.

Vi er med i en gruppe fra dengang *Lejrefredningen* omkring Gl. Lejre blev etableret.

Vi har et fortræffeligt samarbejde med *de tre lokalarkiver*. Vi vil også forsøge at få et samarbejde med *bylaug og grundejerforeninger*.

Samlingen på Ledreborg og lokaler ved Lokalhistorisk Arkiv: Som erstatning for vores Egnshistoriske Samling på Ledreborg har vi fået to udmærkede lokaler på Lokalarkivet.

Lethrica: Det nye *Lethrica* skal udkomme 2-3 gange om året og indeholde meddelelser og artikler til vores medlemmer.

Hjemmesiden: I bør besøge vores hjemmeside. Alle numre af *Lethrica* vil blive lagt på siden, ligesom aktuelle emner omtales. Beskrivelserne fra museet uden vægge vil også udkomme der. I det hele taget regner vi med, at den vil blive benyttet meget.

Lokalplaner: Vi får tilsendt alle lokalplaner fra kommunen og drøfter dem i bestyrelsen.

Kulturarv: Kulturarv er bl.a. landsbymiljøer, naturskønne områder, unikke bygninger og fortidsminder.

Vi har en del fredede områder i vores "kommune", men der er også mange områder, der ikke er det. Blandt andet har vi en hel del unikke landsbymiljøer.

Landsbyerne kan bevares ved en bevarende lokalplan. I vores område er det kun Gl. Lejre, der har en bevarende lokalplan. Erfaringer fra Hvalsø, hvor alle landsbyer har en bevarende lokalplan, viser, at det kan lade sig gøre at lave dem til alles tilfredshed.

Beretning om "Museet uden Vægge" ved Jørgen Olsen

Det var den *sidste beretning* fra "Museet uden Vægge", da projektet nu bliver en del af Lejre Historiske Forening.

I det forløbne år er der blevet sat *sognetavler* op. Der har været et godt samarbejde med de øvrige historiske foreninger, bl.a. om et stort *luftfotokort* over den nye Lejre Kommune. Samtidig blev der lavet nogle *udsnitskort* over især landsbyerne.

JO fortalte også om "Museet uden Vægge" historie, bl.a. om de mange pæle med *informationsskilte*, og om de ca. 50 *foldere*, der senere blev samlet i to bøger.

Skjoldungestien er også knyttet til "Museet uden Vægge". Der planlægges et nyt stiforløb fra Karlslunde over Ramsø, Lejre, Abbetved og Hornsherred til Vellerup – som i Martin A. Hansens "Gudernes Stræde".

Endelig har en vejformand fotograferet kilometersten (milepæle) i vort område. Dette arbejde udstilles på Andelslandsbyen i Nyvang.

Det udsendte **regnskab** blev godkendt af generalforsamlingen.

Karl Frandsen og Mogens Refsgaard blev **genvalgt** til bestyrelsen, og Jørgen Olsen blev genvalgt som suppleant.

Desuden blev valgt tre ekstra suppleanter til bestyrelsen: Tommy Olesen, Osted, Anni Larsen, Allerslev og Bjarne Vestergaard, Gøderup.

Leif Høgsvig og Hans Kongs-
gaard blev begge genvalgt som
revisorer.

Under **eventuelt** blev det fo-
reslået, at foreningen arbejder
for, at Lejreskatten udstilles på
Lejre Museum.

Endelig besluttedes at ef-
terlyse en sagkyndig vurde-
ring af Tårnbjerggaards
kulturhistoriske værdi.

Efter generalforsamlingen
var der et spændende **lys-
billedforedrag** med mu-

seumsinspektør Tom Chri-
stensen, Roskilde Muse-
um, om udgravningerne
ved Ledreborg, jf. også
artiklen om Bregentved
og Udlejre.

EGNSHISTORISK FORENING FOR HVALSØ

Formand: Bent Gottfredsen, tlf. 46492663, E.mail: vs.gl.smedje@privat.dk

Formandsberetning

Året har først og fremmest
stået i *forandringernes
tegn* på grund af kommune-
sammenlægningen.

Kendte strukturer er brudt
op og nye strukturer er be-
sluttede, men endnu ikke
etablerede.

Bygningsforbedringsudvalget
er blevet nedlagt og lidt over
100.000 kr. i tilbagebetalte
midler er overført til Tadre
Mølle. Hvordan resten af de
to millioner skal anvendes,
er helt op til kommunalbe-
styrelsen.

Styregruppen for *Tadre
Mølle*, møllegård, naturcen-
ter og lokalarkiv er blevet
nedlagt, og *Lokalarkivet* er
blevet kommunalt.

Det er besluttet at oprette
en ny *fælles styregruppe* for

museerne og en for lokal-
arkiverne. EHF forventer
at blive indbudt til at del-
tage i dem begge sammen
med de øvrige historiske
foreninger.

På baggrund af kommu-
nesammenlægningen har
*de tre historiske forenin-
ger* indledt et tæt samar-
bejde.

Dette har foreløbig ud-
møntet sig i et fælles *For-
slag til en kulturarvspolitik
for Ny Lejre Kommune* - med
det formål at prøve at få
indflydelse på de fremtidi-
ge strukturer - hvilket er
lykkedes - og at prøve at
få "*Hvalsø-ordningen*" med
de frivillige kommunale
høringer og uformelle år-
lige møder overført til den
nye kommune.

Dette har jeg også talt
varmt for på et møde med
politikerne. Efter årsskiftet
har vi kun modtaget en sag
- en støjvold ved den kom-
mende udstykning ved Bu-
ske - til udtalelse.

Så vi håber fortsat på det
bedste. Det tager tid at få
den nye fælles forvaltning
på plads.

Det mest synlige resultat
af samarbejdet er jo vort
nye fælles blad *Lethrica*,
som vi forventer os meget
af. Det er foreløbig Hvalsø
og Lejre, der står for bla-
det, men med Bramsnæs
som gæsteskribent. Vi an-
dre håber naturligvis, at
Bramsnæs på et tidspunkt
vil tilslutte sig, så bladet
også kan komme ud til de-
res medlemmer.

Det skal ikke være nogen hemmelighed, at vi har haft alvorlige startvanskeligheder med bladet på grund af Leif Hjettings død og Lejres formandskifte.

Det første nummer har jeg og ikke mindst Knud Petersen fra Lokalarkivet stået for. Det næste har Anne Jægerskou her fra foreningen sat op. Nu vil Lejre gerne prøve, om de kan gøre det bedre.

Sognekortbordene er et andet stort fællesprojekt. De er nu opsat ved alle kirker i hele kommunen.

Et tredje fællesprojekt er *luftfotokortene*. Der foreligger nu ikke blot det store kort over hele kommunen, men også detailkort over de enkelte områder. Kortbordene og luftfotokortene har givet anledning til megen god presseomtale. Efterfølgende vil de blive foræret til skolerne.

Årets gang: *Hvalsøbogen* er næsten udsolgt.

Til gengæld har det store *luftfotokort* ikke solgt så godt. Det er simpelthen

for stort til at hænge på væggen. Så må vi glæde os over, at Lejre har skaffet finansieringen eksternt.

Foreningen har fortsat det traditionelle og gode *samarbejde med Lokalarkivet*. Vi deltog således i Lokalarkivets udstilling på Kropladsen og Lokalarkivet medvirkede ved Valborgaften.

Til gengæld er vi *udtrådt af Tadre Møllers Venners bestyrelse*, hvor vi havde en vedtægtsbestemt plads, idet møllevennerne har ønsket at få en ren generalforsamlingsvalgt bestyrelse. Dette har vi stor forståelse for.

Fra kommunen har vi haft en snes sager med kulturhistorisk indhold til udtalelse.

Desuden er vi blevet inviteret til at deltage i en arbejdsgruppe der skal medvirke til et *lokalplanforslag for Vester Såby*. Her deltager jeg. Arbejdet skulle have været afsluttet inden kommunesammenlægningen, men er blevet forsinket på grund af travlhed i forvaltningen.

Vore arrangementer har været pænt besøgt. Vi lagde ud med at deltage i Lejre Kulturdage på Valborgaften den ved et stort arrangement på Truds-

holm. Her blev trods en strid blæst rejst majstang, danset folkedans og brændt bål. Inden døre hyggede man sig med kaffe og kage, sang, leg, bål-tale og konkurrencer.

Dernæst uddelte vi *Årets Pris* til Rolf Hauritz for en fremragende restaurering af ejendommen Kvandrupvej 4 i Skov-Hastrup. Her havde vi den glæde, at der også kom rigtig mange af landsbyens beboere.

Bygningskulturens Dag havde temaet Renæssancens Bygninger. På dagen den 10. september havde Åstrup stillet sig velvilligt til et besøg. Stiftsforvalter K E Albrechtsen viste rundt og fortalte om bygningens arkitektur.

Efterfølgende fortalte jeg selv i Soderup Kirke om *Åstrups* bygherre Erik Krabbe og hans tid. Kulturarvstyrelsen støttede arrangementet.

Endelig deltog vi i *indvielsen af Kropladsen*, hvor formanden som Gråskæg fortalte om sin ungdom i Hvalsø for 1000 år siden.

Desuden har jeg i forbindelse med kommunesammenlægningen stået for flere *ekskursioner og foredrag*. Det kan tilføjes, at vi i de historiske foreninger arbejder med et bidrag til Danmarks Naturfredningsforenings kommende hefte *Fremtidens Natur i Lejre Kommune*.

Årets pris

Bestyrelsen har besluttet at uddele Årets Pris til *ejendoms-mægler Karin Borre* for en fremragende og kompromisløs *restaurering af Gammel Lægebolig i Hvalsø*. Med stor respekt for arkitekturen og megen pietetsfølelse er det lykkedes at omdanne bygningskomplekset til tidssvarende boliger. Det er endda lykkedes med respekt for den fine gamle have at indpasse nogle nye boliger.

Gammel Lægebolig er med sin historie, arkitektur og placering ved den sydlige rundkørsel af stor lokalhistorisk og kulturhistorisk værdi.

Her boede Hvalsøs første læge L E Bang fra 1853 til 1898. EHF udgav i 1991 en lille bog om ham. Hele Bangslægten er begravet på Hvalsø Kirkegård, og deres gravminder er fredede. Siden flyttede læge Johannes Mørch ind. Han testamenterede i 1937 ejendommen til Frederiksberg Hospital, hvorefter den fortsatte som rekonvalescenthjem indtil for få år siden.

Prisen vil mere udførligt motiveret blive overrakt i forbindelse med et åbent hus arrangement lørdag den 12. maj kl. 14.

Bent Gottfredsen

Generalforsamling 2007 i EHF den 26. februar

Formandens **beretning** godkendtes (se ovenfor).

Revideret **regnskab** godkendtes. Kontingent uændret.

Indkomne forslag:

Ordet "kommune" bør slettes af foreningens navn. Godkendtes, men skal sættes på dagsordenen i 2008.

Valg:

Bestyrelsesmedlemmerne Ole Theill Knudsen, Anni Druedahl og Birte Lund Hansen genvalgtes. Revisor Karsten Druedahl genvalgtes.

Efter generalforsamlingen fortalte Karl Frandsen og Jørgen Olsen levende og engageret om **Lejre Historiske Forening**. Her blev berørt både foreningens ærværdige historie og dens ejendomsret til skibssætningerne og dens mange udgivelser og projekter gennem årene, f. eks. Gammel Kongsgård og Museet uden Vægge.

BRAMSNÆS LOKALHISTORISKE FORENING

Formand: Karl-Johan Rubæk, tlf. 47527565, E-mail: bilderrubak@mail.tele.dk

Generalforsamling på Langtved Færgekro 8. februar 2007

Tilstede var ca. 75 medlemmer.

Bestyrelsens **beretning** ved formanden, Karl-Johan Rubæk:

Året begyndte med foredraget på generalforsamlingen den 23. februar 2006, *Bramsnæs - Sjællands Skagen*. Anette Tonn-Petersen holdt et levende foredrag om de figurative malere i Bramsnæs i 19. og 20. århundrede.

April 2006 var præget af *Ny Lejre Kulturdage*. Vi deltog i to arrangementer og havde selv et solo.

9. april: *Bustur* gennem de tre kommuner under titlen: Mod ukendt mål. Undertegnede fik lov at guide i Bramsnæs.

17. april: Ramsø Spillemandene i Ejby Forsamlingshus med *Koncert og Dans*.

26. april: Pressemøde på Hvalsø Rådhus: *17 sogne i én kommune*. Luftfotokort over Ny Lejre Kommune.

30. april: *Valborgaften på Trudsholm*.

1. maj kom *Historie på pæle i 17 sogne*, sammen med de egnhistoriske foreninger i Lejre og Hvalsø.

26. august: *Kender du Kirke Sonnerup?* Foredrag og landsbyvandring med Anette Tonn-Petersen.

8. september: *Medlems-træf* på museum og arkiv i Sæby: Gratis plakat, husets nye dør og "Kunstnerne i Bramsnæs".

18. november: *Bustur gennem Hvalsø og Lejre - en historisk rundtur med guider*. B. Gottfredsen og J. Olsen.

Møder og politik

I februar 2006 havde foreningen et godt møde med Lundbeck, formand

for Teknik og Miljø, om lokalplaner og bevaring af resterne af landsbyernes miljø.

I juni søgte vi kontakt med et herværende *bygge-firma*, der i disse år sætter sit præg på beboelserne i landsbyerne i Bramsnæs. Vi fik også en god kontakt, men ved et aftalt møde på arkivet, udeblev lederen af byggefirmaet uden nogen forklaring.

18. september var foreningen til *dialogmøde om ønskerne til en kommende struktur for museer og arkiver* i Lejre Kommune. Der blev aftalt en ny struktur for styregrupper.

23. sept. sendte vi rede-gørelse til en række politikere om, hvordan foreningen ser på den nye foreslåede *struktur for museer og arkiver* i Lejre kommune. Samt synspunkter ang. den tilknyttede økonomi.

1. januar: *Bramsnæs Museum lukkes* og overdrages til Roskilde Museum. Arkivet kaldes Bramsnæs Arkiv, men forvaltningen har andet navn til arkivet: Lejre kommunes arkiv.

Magasinet på Vårkærgård overgår til Roskilde Museum.

Lokalhistorisk Forening overtager *Præstegårdslængen i Sæby* for 1500 kr. pr. år. Der planlægges at tilbyde kunstnere og Kunstforeningen lokale til udstillinger i sommerhalvåret.

Andet

Februar 2007: Foreningen tilbyder Kulturdagene et arrangement den 4.5.07 fra Lyndby Strand, *"Minitogt med Vikingeskib"*.

Sammen med de egns-historiske foreninger i Hvalsø og Lejre forberedes et indlæg i et særtryk fra DN om *kulturmiljøet i Lejre Kommune*.

Forening og Forlag planlægger genoptryk af Eliasens *Lyndby Erindringer*. Har desuden modtaget ansøgning om støtte til udgivelse af nyt småskrift *"Gershøj Havn 1857 til 2007."*

Et af foreningens medlemmer har været med "hele vejen". Helt fra Johannes Petersen startede Arkivet i 1972, har hans hustru, Agnes Engholm været med i de skiftende foreninger,

som har bakket Museum og Arkiv op. For lang og tro tjeneste, udnævnes *Agnes Engholm* derfor til æresmedlem af foreningen.

To medlemmer fik *særlig udmærkelse*: Chr. Simony som foreningens byggesagkyndige og Kaj Larsen for at deltage i pasning af den "Lille Idas Have".

Behovet for revidering af foreningens **vedtægter** er aktuel med den nye museums- og arkivstruktur o.a.

Kasserer Solveig Nielsen præsenterede kort det fremsendte **regnskab** for 2006. Kassebeholdningen er kr.24.761,86.

Foreningen har for tiden *161 medlemmer*.

Fastsættelse af *kontingent*: Fortsat 100 kr. blev vedtaget.

Valg

Karl-Johan Rubæk blev genvalgt som formand.

Desuden valgtes eller genvalgtes Vagn Reimann, Benedikte Kjørboe, Alan Hjorth Rasmussen, Christian Simony, Lars Kjørboe

og Henning Henriksen til bestyrelsesarbejdet.

Generalforsamlingen sluttede kl.19.45.

Efter kaffepause startede et meget levende **foredrag** ved museumsinspektør Tom Christensen, Roskilde Museum om *Det gamle Lejre i sagntiden*.

Anette Tonn-Petersen sluttede aftenen med at fortælle lidt om de omvæltninger, beslutningen om at ændre status fra Bramsnæs Museum og Arkiv til Lejre Lokalkiv vil medføre.

NYT FRA LOKALARKIVERNE

NYE LUFTFOTOS PÅ ARKIVERNE

Af Anette Tonn-Petersen, Bente Trane og Tove Kistrup

LARA

Arkiverne har i 30 år været organiseret i en kreds, der omfattede alle Roskilde Amts arkiver: foreningsdrevne, bibliotekstilknyttede og museumstilknyttede. Kredsen har båret navnet LARA (lokalhistoriske arkiver i Roskilde Amt) og har gennem årene stået for kurser, foredrag, arrangementer og meget mere.

Gennem alle årene har der også været tilknyttet en konsulent, der skulle assistere arkiverne i korrekt metode og i øvrigt give gode råd. Gennem alle årene har dette hverv hvilet på Eva Tønnesens skuldre, og været støttet af Roskilde Amt. Eva er ansat på Roskilde Lokalarkiv, der er en afdeling af Roskilde bibliotek, og hun vil også i de kommende år fortsætte som konsulent, da staten har overtaget bl.a. denne form for støtte til lokalt kulturarbejde.

Vi fik ikke fejret LARA's fødselsdag, men hvert arkiv

fik en dejlig "gave" fra LARA. Opsparede og uforbrugte midler blev sammen med en sidste donation fra amtet brugt til alles bedste. Vi kunne i efteråret 2006 fra hvert arkiv tage på Det Kongelige Bibliotek, og der udvælge luftfotos fra Sylvest-Jensens store samling. Hvert arkiv kunne købe for (3000 kr. ?) og nogle af os købte lidt ekstra, nu vi alligevel fik mængderabat.

Luftfotos

De flest af os valgte de gode fotos fra 1956-59, hvor Sylvest-Jensen fotograferede alle landsbyerne fra 2-3 vinkler.

Mange arkiver har i forvejen luftfotos af enkeltgårde, der er indkommet fra givere gennem årene. Disse enkeltgårdsfoto kan være helt fra slutningen af 1940'erne og frem, og kan være både i sort-hvid, kolorerede og retoucherede. Vi får dem også ofte i guldrammer,

sådan som de har hængt på væggen.

Sylvest-Jensen havde den metode, at han fotograferede, fremstillede små aftryk og derpå havde sælgere, der tog rundt i landet og forsøgte at afsætte billederne. Sælgerne medbragte en protokol, og disse er bevaret sammen med aftrykkene.

Bramsnæs

Til Bramsnæs arkiv var jeg interesseret i at få luftfotos af alle landsbyerne, men jeg kunne også se i oversigten, vi modtog inden, at der var visse landsbyer, der ikke var med i 1956-59 serien.

Takket være stor hjælp fra Arne Andersen på KB fandt jeg billeder af gårde, der fx i Ordrup eller Englerup havde nogle af naboerne med, og på den måde kunne erstatte oversigtsbillederne over hele landsbyen. Især med hensyn til Englerup var det meget heldigt, at de enkelte gårde her var blevet fotograferet i 1949. I 1950 satte en pyro-

man ild til en gård, og hele bymidten med tre gårde og nogle huse gik op i flammer. Landsbyen Langtved er uden centrum efter udskiftningen, og selv om der ligger gårde, huse og husmandssteder på en række, blev den ikke fotograferet i 1956-59. Jeg ledte derfor efter enkelte ejendomme, og fandt dette billede fra 1958 af Drejebakken 7.

Ifølge protokollen er det lille husmandssted ejet af Alfred Christiansen, men han købte ikke billedet. Og prøv lige at se grundigt efter – man forstår egentlig godt, at han ikke ville have dette billede op på sin stuevæg, ikke sandt?

Bagved hans meget velholdte ejendom ligger en lang huslænge på skrå. Taget her er hullet og det ser i det hele taget sølle ud. Huset blev kort efter revet ned, men havde igennem årene huset flere familier, næsten altid småkårsfolk, der tjente på Ryegaard eller fiskede fra Langtved færgebro.

Alle husene her i Langtved hørte til Ryegaard, og blev først solgt fra godset i 1960'erne og 1970'erne.

Sylvest-Jensen har måske

Drejebakken 7

ærgret sig, men vi kan glæde os over at huse, som ellers ingen har kunnet eller ønsket at fotografere, således kan dukke op som grimme "skygger" på ellers pæne billeder. Sylvest-Jensen var så meget sælger, at han ikke spildte film på den slags huse som hovedmotiv. Man må lede efter dem – jeg fandt nogle tilsvarende "skyggehuse" i bl.a. Kirke Sonnerup, men dem må jeg købe til arkivet en anden gang.

Anette Tonn-Petersen
arkivar

Udstilling

I kulturdagene 2007 vil man på kommunens biblioteker kunne se et større udvalg af de mange nyindkøbte luftfotos. Se www.kulturilejre.dk/program.htm.

Arkiverne vil fremstille billedforstørrelser, med små beskrivelser af motivet, der kan virke som appetitvækker til arkivbesøg. Udover de netop indkøbte luftfotos, har vi på alle arkiverne også andre luftfotos, der er modtaget som gaver gennem årene.

Hvalsø

Arkivet skulle besøge ”Diamanten” – Rigets bibliotek. Det var mange år siden jeg havde været dér – I 1988 sluttede mit studenterjob på Det Kongelige Bibliotek – det var før glashuset blev bygget .

Jeg huskede stadig magasinerne og var spændt på om de havde forandret sig – men det var de samme ”jerngitre” der fungerede som gulv. De støvede bøger og kasser var også nu hobet op på hylder og gulv. På vej hen til billedarkivet gik vi gennem en labyrint – heldigvis havde jeg en huskendt fører.

Hvalsø lokalarkiv var hovedsagelig interesseret i luftfotos af tidligere forretninger/erhverv. Der har jo været mange forretninger og erhverv i de små landsbyer og det var med tænders gnidsel, at alle de billeder, der efterhånden lå på bordet foran mig, blev sorteret fra. Arkivet havde ikke ekstra midler til at købe flere billeder end det aftalte antal. Et antal billeder kom til Hvalsø Lokalarkiv, og de frivillige gik straks i gang med at ruske op

Købmanden på Skovhasturupvej 24

i historien.

Billedet som ses er fra landsbyen Skov Hasturup. Byen omtales første gang i 1664. Det er en gammel by, der oprindeligt var en uregelmæssig vejforsteby. Ved udskiftningen i slutningen af 1700-tallet var der 5 gårde og 7-8 huse. I 1858 var der en skole og en smedie. Senere kom der et savværk og trævarefabrik øst for landsbyen.

Den lille købmand lå på Skovhasturupvej 24. Forretningen og beboelsen blev bygget i 1930 af

Hans Sørensen, som kom fra Kr. Hvalsø. Hans Sørensen var også ostehandler – og Hans (kaldet Ostehans) kørte ud med ost i sin nye Ford med reklamen ”*Lad fornuften tage ordet – sæt Hanses Ost på bordet*”.

Hustruen, Elna, passede forretningen sammen med en ung pige. I 1940’erne blev forretningen lejet ud og i 1950 solgte Hans og Elna stedet og flyttede til Kr. Hvalsø.

Det er uvist, hvem der købte forretningen og beboelsen, men sidst i 1950’erne

kom Birtha Olsen og hendes mand. Han cyklede på sin budcykel med varer til arbejderne på trævarefabrikken i deres formiddags og eftermiddagspause, mens hustruen passede butikken.

Købmand Olsen døde i 1963, men Birtha havde forretningen indtil 1977, og den blev nedlagt. Birtha døde i 1986.

Bente Trane

Kattinge 1959

Lejre

Lejre Lokalarkiv valgte at købe alle de panoramabilleder, man kunne få. Det drejer sig om billeder af Allerslev, Gevninge, Glim, Gøderup, Herslev, Kattinge, Lejre og Ledreborg fra Sylvest Jensen serien fra 1956-1959, samt Osted, 1936 fra en anden serie og taget af en anden fotograf. Vi købte også luftfotos af Gevninge Forsamlingshus, Gevninge Mølle, Osted Plejehjem og Osted Skole, og vi måtte også lige have et billede af

Maskinfabrikken Felix i Lejre. Men hvor var det svært at vælge. Vi så ikke engang alle serierne fra vores område, som f.eks. luftfotoene af de forskellige gårde, så vi håber på at få mulighed for at købe flere billeder en anden gang.

Panoramabilledet fra Kattinge er taget i 1959.

Man ser tydeligt vejføringen med de gennemgående veje fra Boserupvej nederst i billedet til Kat-

tinge Bygade og Buesøvej.

Til højre på Kattingevej nr. 29 ses møllen.

Bag gadekæret til venstre bag træerne på adressen Svinget 7 findes Kattinges kendteste bygning, nemlig gården hvor Ludvig Holbergs Erasmus Montanus blev optaget til tv i 1972 med Erik Vedersø og Buster Larsen.

Tove Kistrup

LOKALHISTORISKE SMÅARTIKLER

HUSE, FOLK OG FAMILIEFORHOLD

I KATTINGE I "GAMLE DAGE"

Af Mogens Refsgaard

Før i tiden var familierne og ejendommene Kattinge tæt forbundne med hinanden.

Det første billede er fra cirka 1930 og viser "Ane sykone og Peter Tækkemand", Vænget 7, kaldet "Ediths hus" og kendt som ramme om filmen "Den kloge mand" med Oswald og Frits Helmuth fra 1956.

Huset var i den samme families eje fra omkring 1840 og helt frem til 1990. *Ane Elisabeth Jensen* (1857-1940) overtog det efter sine forældre, Kirsten og Hans Hansen, idet hun i 1887 fik skøde på det fra Kattinge Bylaug, i hvilken forbindelse alle Kattinges mænd skrev under på en liste. Huset blev samtidig pålagt en årlig afgift på 2 kr. til bylauget, der stadig skal betales!

Ane var hele sit liv sykone, idet hun i de unge år gik ud på gårdene, men senere syede hun hjemme, ligesom pigerne fra Herslev Skole gik derop og lærte håndarbejde. I 1890 blev hun gift med *Hans Peter Jensen* (1859-1938), søn af Ka-

Ane sykone og Peter Tækkemand foran Vænget 7, cirka 1930.

ren Marie og Jens Hansen, *Bygaden 14*, der ernærede sig som træskomand, tækkemand, bedemand og altmuligmand. Ane og Peter fik en datter, Marie Elisabeth, hvis datter Ellen (f. 1918) har nedskrevet meget af dette.

Hvor sammenbundne familierne var ses af, at en søster til Ane, Kathrine, var gift med Mads Kristian Jensen fra Kattinge og boede i *Bygaden 20*. Endvidere blev Peters nevø, Frede Jensen, gift med Inger Larsen (søster

til Hartvig Larsen, Nebegaard, Vænget 3) og fik sønnen Torben, der indtil for nylig boede på Bose-
rupvej og således er fætter til Ann-Lis Pedersen (født Larsen), tidligere Vænget 3.

En anden bror, Niels Frederik Jensen, overtog huset på *Bygaden 14*, og efter ham blev det overtaget af sønnen Jens Jensen, gift med Marie (deraf navnet "Maries hus"), der døde for få år siden, mens en anden søn, Carl, i 1943 overtog Vænget 7.

Efter Ane og Peters død i 1938 og 1940, solgte datteren i 1943 som nævnt huset til Peters nevø, Carl Jensen, Bygaden 14, der senere blev gift med Edith. Carl var oprindeligt frisør og senere, som sin kone, plejer på Sankt Hans. Efter Carls død i 1984 boede Edith alene i huset til sin død i 1990.

De tætte bånd mellem familierne kan være en medvirkende årsag til, at kulturarven er bevaret så enestående i Kattinge.

Siden omkring 1990 er næsten alle ejendomme i landsbyen blevet erhvervet af tilflyttere, således at disse bånd ikke længere eksisterer.

Imidlertid lever landsbyfællesskabet i bedste velgående, og med en fælles indsats fra borgere, historiske foreninger og offentlige myndigheder er der håb om, at dens historiske værdier også kan bevares for eftertiden.

Kilder:

Fotografier fra Else Mortensen, matrikeloplysninger fra Lokalthistorisk Arkiv og nedskrevne optegnelser af Ellen fra Gislinge, videregivet af Torben Jensen, samt oplysninger fra Grethe Jensen.

Hyggestund en sommerdag på bænken foran Vænget 1, cirka 1970. Fra venstre er det Carl Jensen, Vænget 7, Karl Nielsen ("Karl Fisker"), Vænget 1, og Elna, enke efter Christen Hermann Petersen, Vænget 5 ("Elnas hus").

LIGTOGET, DER FORSVANDT

Et sagn fra Kattinge

fortalt af Carl Jensen, Vænget 7, 1971

Carl har været til selskab og passerer om aftenen på sin vej hjem slusen ved Kattinge Værk.

Her møder han et ligtog med stort følge og en bære trukket af seks heste. Carl tænker ikke nøjere over det usædvanlige tidspunkt og tager høfligt hatten af, da ligtoget passerer ham. Men i det samme forsvinder både heste, lig og følge, og Carl står alene tilbage i vejsiden med hatten i hånden.

Hvem liget skulle være, ved han ikke ...

Kilder:

Optegnelser fra Vænget 7. Her gengivet fra: Vivian Møller: "Sagn og fortællinger fra Herslev Sogn", Lokalthistorisk Kreds i Herslev Sogn, 1992.

LEJRESKATTEN

Af Leif Færregaard, 1987

Indledning og fotos: Olav Sejerøe, 2007

I disse år bygges Nationalmuseet om og Danmarks Oldtid er lukket for publikum. Til gengæld er en del spændende fund udlånt til lokalmuseer, mens ombygningen finder sted. Således har vi for tiden mulighed for på Roskilde museum blandt andre spændende ting at se **Lejreskatten**.

Lejreskatten er en stor sølvskat, som var med til at bevare troen på, at Lejre var et center i jernalder og vikingetid. På Lejre Historiske Forenings generalforsamling i februar blev man enige om at arbejde for, at Lejreskatten fremover bør udstilles på Lejre Museum.

Leif Færregaard har beskrevet omstændighederne ved fundet af Lejreskatten i *Nyt i Lejre* i 1987:

”1850 blev der gjort et sjældent skattefund i bakkerne vest for Lejre. Det kom hurtigt til Nationalmuseet, men blev ellers indtil vor tid mærkelig upåagtet.

Det fremkom fredag den 8. november, da aftægtsmand

Christian Nielsen og hans 11-årige søn Peder var i færd med at rydde stubbe for gårdmand Niels Pederesen, Kongsgården i Lejre.

Christian Nielsen boede i

det vestligste af de 3 nu nedrevne Havremarkshuse, som lå på grænsen mellem Ledreborg Havremark og Lejre bys jord, nu Over-

drevsgårdens mark. Hans fader havde 1783 fået fæstebrev på det dengang nyopførte hus. I knap 110 år kom 4 generationer af samme familie til at bo her.

I 1837 havde Christian Nielsen, 55 år gammel, overladt huset til sønnen Niels Christensen, men var blevet boende i huset som aftægtsmand. Han giftede sig igen, med den langt yngre Karen Jensdatter, og udøvede stadig hjulmagerprofessionen, han som ung havde lært på Ledreborg. I 1850, året for fundet, var han 68 år, Karen Jensdatter 39, og de havde en søn på 3 år, foruden den nævnte Peter.

Niels Pedersen, Kongsgården, omtaler ham som "denne altid stræbsomme og flittige mand, som har ernæret sig og kone og en meget talrig børneflokk ved afholdenhed og tarvelig levemåde«.

Under englænderkrigen havde han i 10 år været indkaldt som soldat. Et glimt af familien får vi også ved at erfare, at sønnen Niels tidligere på året 1850 havde indstævnet beboeren af det nærliggende Stodderhus for retten på grund af uenighed om betaling for bladet "Almuevennen«, som de åbenbart har

holdt i fællesskab. Det udkom 2 gange om ugen og var talerør for partiet "Bondevennerne«. Det havde, som det selv sagde, til formål at fremme landboreformerne og påtale misbrug fra de højere stænders side.

Christian Nielsen blev 82 år, Karen Jensdatter 79. Huset blev nedrevet ca. 1938. På stedet vokser endnu peberrod, spansk kørvel, gyldenris, vintergækker og humle.

Det var en kold novemberdag. Peder fortæller senere, at han gemte nogle af sølvstykkerne i sin vante. Faderen og sønnen havde delt arbejdet, så Peder gravede rødderne fri på det bøgestød, de arbejdede på, hvorefter faderen huggede rødderne over.

Pludselig råbte drengen: »Sikken en her er«, og tog en **skål af metal** op af jorden. Kort efter fandtes en **plade af sølv** og *et rundt vægtlod*. Næste dag fandtes yderligere et **sølvbæger**, en såkaldt tumling, hvori der lå en del sølvfragmenter, som senere viste sig at høre til

endnu **2 skåle**. Det hele skal have ligget i en lerkrukke, som gik itu.

De tog fundet med hjem, hvor Karen skurede metalstykkerne rene og klippede den store skål itu med en saks. Et par dage efter viste de nogle af sølvstykkerne til Lars Ebbesen, søn af mølleren i Lejre mølle (han skulle have lavet et hjul til møllen). Lars fik stykkerne med og lovede i Roskilde at undersøge, om det var sølv eller zink.

I øvrigt påstod han senere at have sagt, at sagerne burde indsendes til museet i København. Det benægtede Christian Nielsen at have hørt ham sige. Et par dage senere hentede Karen Jensdatter sølvet hos Lars og tog selv til Roskilde sammen med sønnen Peder. De gik ind hos guldsmed Fordsmann i Ringstedgade, fortalte at det var jordfund og spurgte om han ville købe det. Guldsmeden sendte dog bud efter politiet. Karen og Peder blev taget i forvaring, sigtet for ulovlig omgang med hittegods.

Samme aften foretoges

en ransagning i Havremarks-
huset. Christian Nielsen vi-
ste godvilligt resten af sølv-
stykkerne frem, men en ke-
delig historie bør ikke forti-
es. Tumlingen fandtes først,
da retsfuldmægtigen for an-
den gang undersøgte en
skuffe, som han ved første
eftersyn havde fundet tom.
Christian indrømmede, at
han havde villet beholde den
til at drikke brændevin af.
Begge ægtefæller beholdtes
indtil videre fængslet, måske
i fængslet i det gamle kirke-
tårn på domkirkepladsen.

I mellemtiden lod man
sognefogeden i Lejre, Ole
Nielsen fra Mysselhøjgård,
grave på stedet, da det kun-
ne ses, at der manglede dele
af skålene. Der fandtes dog
ikke mere.

4 dage efter arrestationen
kom inspektør Worsaae fra
Det Kongelige Museum for
Nordiske Oldsager til Ros-
kilde, tilkaldt af herredsfog-
den, og beså fundet. Han
mente, at det var en metal-
arbejders forråd fra slutnin-
gen af den hedenske periode
og at de små skåle allerede
var klippet i stykker i oldti-
den.

Sagerne blev erklæret for

danefæ og medtaget til
København. Efter denne
oplysning blev arrestan-
terne løsladt, men blev i
den følgende tid flere gan-
ge indkaldt til retsmøder.
Den 6. maj 1851 afsagde
herredsfoged de Coninck,
Ledreborg Birkerets dom:
Christian Nielsen idømtes
12 dages fængsel på al-
mindelig fangekost, Karen
Jensdatter 3 dage på vand
og brød, foruden at de
skulle betale forsvarer og
anklager, i alt 5 rigsdaler. I
mellemtiden havde de, så
vidt det kan ses, fået ud-
betalt danefægødtgørelsen
på 34 rigsdaler og 64 skil-
ling.

Det fik gårdmand Niels
Pedersen til at skrive til
museet, idet han mente at
være berettiget til i hvert
fald en del af belønningen.
Museets direktør, etatsråd
Thomsen, svarede, at man
fulgte »det vistnok rigtige
princip«, at det var finde-
ren og ikke jordens ejer
eller bruger, at godtgørel-
sen tilkom. Det er stadig
gældende praksis.

Stiftamtmanden i Ros-
kilde, som havde tilsyns-
pligt med underretsdøm-

me, må have følt, at dom-
men kunne betvivles, for
han lod sagen appellere til
Hof- og Stadsretten i Kø-
benhavn. Dommerne her
stillede flere relevante
spørgsmål, blandt andet om
der var handlet i god tro og
om finderne havde søgt at
holde fundet hemmeligt.
Omsider faldt den 8. august
1851 overrettens dom: de
tiltalte frikendtes, men til-
pligtedes dog at betale advo-
katerne både ved under- og
overret, i alt 15 rigsdaler,
altså næsten halvdelen af be-
lønningen.

Måske var det de samme fin-
dere, som foråret 1851 ind-
sendte endnu nogle genstan-
de, fundet samme sted,
nemlig **44 perler, en
hvæssesten og 2 små
guldplader.**

Guldpladerne kunne ved
nittehullernes placering be-
stemmes som bundbeslag til
den første skål. Det gav
yderligere 9 rigsdaler i da-
nefægødtgørelse. 1 rigsdaler
svarer måske i vore dages
penge til 200 kr. Da Niels
Christiansen i 1837 overtog
fæstehuset betalte han i ind-
fæstning en engangsafgift,
150 rigsdaler, og den årlige

husafgift var 6 rigsdaler.

Der hersker usikkerhed om det nøjagtige **sted for fundet**. Det skulle være på skråningen af en bakke, og endnu 1909 kunne man udpege stedet for student Aage Brusendorff. Han indberettede til museet, at efter hans mening havde den, som tegnede Ole Worms kendte prospekt af Lejre, stået på fundstedet. Tegneren var måske Ole Worm selv. Bakken kunne muligvis være den midterste af de 3 bakker ved Langesø.

Vægtloddet var af den i vikingetiden sædvanlige type, kugleformet, af jern med bronzeovertræk. Vægten er 140 gram, hvilket i datidens vægtenheder svarer til 6 øre. Den mærkeligste del af fundet er **bægeret og skålene**. 3 andre steder i Danmark er fundet en lignende kombination, ved Ribe, i Terslev på Sydsjælland og på Fejø.

Friis Johansen mener i artiklen om Terslevskatten, at disse skålsæt har haft en bestemt funktion ved religiøse ceremonier. Roar Skovmand sammenligner dem i sin

oversigt over danske skattefund med lignende fund fra Sverige, »fra steder, hvor der i gammel tid har ligget templer og kongsgårde«.

Egentlige tempelbygninger kendes dog ikke fra det skandinaviske hedsenskab, men kulten har været knyttet til stormandsgårde og naturligvis især til kongsgårde. Den tyske biskop Thietmar af Merseburg omtaler omkring år 1000 Lejre som Danmarks hovedhelligdom.

Den største af skålene er beskrevet i en artikel af David Wilson, nuværende direktør for British Museum i London. Det viser sig, at den er et fint eksempel på engelsk sølvsmedearbejde fra 700-årene. Kun 2 andre lignende kendes, fra Lincoln og fra Shetlandsøerne.

Kun få andre fund i Danmark stammer fra de britiske øer fra denne tidlige periode af vikingetiden. Derimellem er endnu et fund fra Lejre, nemlig et par beslag på et skrin i en kvindegrav ved

skibssætningen. I begge tilfælde drejer det sig om 700-tals genstande fundet sammen med ting, som tydeligt hører hjemme i 900-årene. Sirenefigurerne på det lille massive sølvbæger er af Lis Jacobsen fremhævet som i nær familie med fund i Jellinghøjene.

Ved hvilken lejlighed er fundet kommet i jorden?

Er det en sølvsmeds metalforråd, som Worsaae formodede? Er det den kongelige bestyrer på gården i Lejre, som har nedgravet den ved optrækkende fare? Eller har nogen under voldsomme begivenheder omkring Kongsgården tilegnet sig skatten for at gemme den til bedre tider?

Måske har skålsættet mistet sin funktion ved religionsskiftet. Ufred kunne tænkes ved Gorms overtagelse af kongemagten i Danmark omkring 940 eller under borgerkrigen mellem Harald Blåtand og sønnen Svend Tveskæg i 980'erne. I hvert fald er der tale om et fund, der smukt harmonerer med den nylig

påviste kongelige beboelse nær Lejre og den usædvanlige skibssætning.

Kilder:

Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1940 (Roar Skov-

mand).

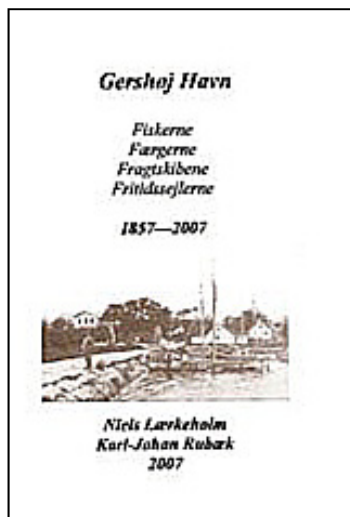
Nationalmuseets Arbejdsmark, 1960 (Harald Andersen, David Wilson).

Else Roesdahl: Danmarks vikingetid, 1980.

Utrykt materiale i Landsar-

kivet for Sjælland, Ledreborg godsarkiv og Nationalmuseet. Mundtlig meddelelse fra Jørgen Tjørnhøj-Thomsen.

BOGANMELDELSE

Gershøj Havn Fiskerne Færgerne Fragtskibene Fritidssejlerne

*Af Niels Lærkeholm og
Karl-Johan Rubæk*

Med kommunesammenlægningen er vi nu også blevet en rigtig kystkommune med kilometerlange markante kyststrækninger til både Roskilde Fjord og Isefjord. Dette tilfører vor nu fælles

historie nogle helt nye og spændende aspekter, navnlig for os "indlandsboere".

Gershøj Havn er en fin lille illustreret bog på 44 sider, der kommer vidt omkring.

Her kan man læse om hvordan Gershøj for 150 år siden fik fast dampfærgeforbindelse til Roskilde, og om hvordan fiskerne for 75 år siden købte den forfaldne anløbsbro og ved frivillig arbejdsindsats anlagde den første rigtige havn.

Vi følger hele udviklingen i et lokalsamfund, der er anderledes. Kroen, der bliver til Gershøj Badehotel og til kro igen, illustrerer ganske godt udviklingen.

Havnen skifter fra at være fiskeri- og erhvervshavn til at blive lystbådehavn, efterhånden som fiskene – navnlig ålene – forsvinder fra fjorden.

De er stabile og stædige folk, de Gershøjboere. Det er nemlig i høj grad sønnerne og sønnesønnerne af de fiskere, der foretog købet for 75 år siden, der stadig er interessenter i Gershøj Bro & Havn.

Bogen er absolut læseværdig – også for os der ikke lige bor i Gershøj. Den anbefales meget.

Gershøj Havn kan købes/ bestilles på Bramsnæs Arkiv. Pris 30 kr.

Bent Gottfredsen

Arrangementer i Lejre historiske foreninger 2007

- Lørdag den 21. april* Fælles **Lejre kulturdage - Skoven i fortid, nutid og fremtid.**
Mødested: P-pladsen ved Avnstrup kl. 13.30
Turledere: Bent Gottfredsen og skovfoged Hans Jessen.
Arrangører: Egnshistorisk Forening Hvalsø, Lejre Historiske Forening og Skovbrugerrådet.
 BG fortæller om skovens historie, og vi ser mange af de kulturspor skoven er så rig på.
 HJ fortæller om naturgenopretning og –pleje samt om skovens brug i dag og om forestillingerne til fremtidens brug af skoven.
 Solidt fodtøj og påklædning efter vejret anbefales.
 Se også dagspressen og kulturdagenes hjemmeside:
www.kulturilejre.dk/program.htm.
- Søndag den 29. april* LHF **Kirkebesøg**
 Klokken 13,00 mødes vi ved Glim Kirke hvor Bjarne Vestergaard vil vise os og fortælle om Glim Kirke.
 Klokken 14,00 vil Birgitte Thye vise os Kornerup Kirke. Her vil vi også drikke vores medbragte kaffe.
 Vi slutter klokken 15,30 i Hvalsø Kirke hvor Søren Christensen vil fortælle om kirken.
- Mandag den 30. april* Fælles **Valborgaften på Tadre mølle**
 Program
Kl. 18.00: Majstangen pyntes. Kom og vær med. Tag blomster med til stangen. Mad og drikke sælges til rimelige priser.
Ca. kl. 19: Majstangen rejses
 Formanden fortæller kort om majtraditionerne. Fællessang.
Ca. kl. 19.30: Hvalsø Folkedansere. Opvisning ledsaget af spillemænd. Herefter instruerer folkedanserne, og alle er meget velkomne at være med. Hele aftenen kører møllen og bålet blusser.
Gratis adgang for alle.

Arrangementer i Lejre historiske foreninger 2007

Lørdag EHF **Uddeling af Årets Pris**
den 12.
maj

Lørdag den 12. maj kl. 14.00 på Gammel Lægebolig, Hovedgaden 68, Hvalsø, til *Karin Borre* for fremragende restaurering af ejendommen. Læs nærmere om motiveringen under referatet af generalforsamlingen. Foreningens medlemmer opfordres meget til at komme og være med til at markere begivenheden. Der vil blive adgang til Gammel Lægebolig. Foreningen vil være vært ved et beskedent traktament.

Lørdag EHF **Bygningskulturens Dag**
den 8.
septem-
ber

Lørdag den 8. september kl. 14.00. Byvandring i Hvalsø.
Emne: Industrikulturens Bygninger.
Mødested: Lokalarkivet Østergade 1 Hvalsø.
Arrangører: Lokalarkivet og EHF.
Arrangementet annonceres nærmere i dagspressen og på kulturministeriets hjemmeside www.kuas.dk

Lørdag LHF **Sommerudflugt**
den 15.
septem-
ber

Lørdag den 15. september tager vi med bus til Kalundborg, hvor Gunnar Jørgensen, Ubby, der er aktiv i arkæologisk forening samt Kalundborg Museum, vil lave en rundvisning, hvor vi skal se såvel historiske som naturmæssige seværdigheder på Kalundborgegnen. Nærmere herom senere, hvor pris og tilmelding vil fremgå.

LETHRICA

Lethrica er tidsskrift og medlemsblad for de historiske foreninger i Bramsnæs, Hvalsø og Lejre. Det udkom første gang i juni 2006.

Lethrica betyder "Noget om Lejre", og bladet er en sammenlægning af Lejre Historiske Forenings blad af samme navn, der udkom fra 1970, og Nyt fra Egnshistorisk Forening i Hvalsø, der udkom fra 1974.

Bladet *udgives* af Lejre Historiske Forening og Egnshistorisk Forening for Hvalsø, idet også Bramsnæs Lokalhistoriske Forening og Lokalarkiverne har faste rubrikker.

Det *tilsendes* medlemmerne af foreningerne i Lejre og Hvalsø samt lokalarkiverne og bestyrelsen for Lokalhistorisk forening for Bramsnæs. Desuden findes alle numre af Lethrica på Lejre Historiske Forenings hjemmeside:

www.Lejre-Historiske-Forening.dk.

Redaktionsudvalg:

Bent Gottfredsen, Karl Frandsen og Hanne Manscher.

Redaktion og lay-out :

Mogens Refsgaard

Mail: Mogens@Refsgaard.net

Fotos fra dette nummer:

